

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Гена Георгиева Грънчарова, д.м.,
катедра „Общественоздравни науки“, Факултет „Обществено здраве“,
Медицински университет - Плевен

на дисертационния труд на д-р Николай Радев Йорданов на тема „Медико-социална характеристика на раковата болка (проучвания в Северозападна България)“

Със Заповед № 2902/16.12.2015 г. на Ректора на Медицински университет – Плевен на основание на Решение на Академичния съвет на МУ-Плевен (Протокол № 27/15.12.2015 г.) съм определена за вътрешен член на Научното жури във връзка със защита на дисертационен труд на **д-р Николай Радев Йорданов**, докторант на самостоятелна подготовка в катедра „Общественоздравни науки“, за придобиване на образователна и научна степен „Доктор“ по научната специалност „Социална медицина и организация на здравеопазването и фармацията“.

На първото неприсъствено заседание на Научното жури, проведено на 21.12.2015 г., съм определена за Председател на Научното жури и за изготвяне на рецензия на дисертационния труд.

I. Кратки данни за кариерното развитие и квалификация на докторанта

Д-р Николай Радев Йорданов е роден на 09.01.1959 г. в гр. Мездра. Завършил е гимназия с преподаване на английски език в гр. Видин. През 1986 г. се дипломира като лекар във Висш медицински институт – Варна. Придобива специалност „Анестезиология и реанимация“ през 1992 г. Завършва втора магистратура по специалност „Обществено здраве и здравен мениджмънт“ в периода 2012-2013 г.

Д-р Йорданов започва професионалния си път в клиника по нефрология и хемодиализа в Първостепенна окръжна болница „Христо Ботев“ – Враца (1986-1987), след което в течение на 11 години (1987-1998) работи в сектор „Анестезиология и реанимация“ на Междуобластния диспансер за онкологични заболявания в гр. Враца. От 1998 г. създава първото в страната Отделение по палиативни грижи в рамките на Онкологичния диспансер - Враца и досега е началник на същото отделение, което е акредитирано от Европейската Асоциация по Медицинска Онкология и Комплексния онкологичен диспансер – Враца е ранжиран сред 150-те водещи онкологични клиники в света. От м. ноември 2014 г. д-р Йорданов е избран за редовен асистент на 0.25 щатна длъжност към катедра „Медико-социални науки“ във филиала „Проф. д-р Иван Митев“ на МУ-София в гр. Враца.

Д-р Йорданов има богат опит в областта на лечението на болката и палиативните грижи. Провел е индивидуално обучение и е завършил над 10 квалификационни курсове, предимно в чужбина – Залцбург, Варшава, Виена, Познан, Белград, Будапеща и др.

Член е на 6 национални и 3 международни професионални организации, сред които Европейската асоциация по палиативни грижи, Европейското дружество по медицинска онкология, Американската академия за хосписни и палиативни грижи. Член е на Управителните съвети на Българската асоциация за продължителни грижи и на Българското дружество за изучаване и контрол на болката.

Научните трудове на д-р Йорданов са публикувани в авторитетни профилирани научни списания у нас и в материали на конгреси на Европейската асоциация по палиативни грижи (9 участия), на Европейското дружество по медицинска онкология и др.

Д-р Йорданов е участвал с пленарни лекции в редица специализирани национални форуми с международно участие и в работни групи за изготвяне на Национални стандарти по „Палиативни грижи“, „Лечение на болката“ и „Медицинска онкология“.

Владее отлично английски език и компютърни технологии.

II. Обща оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд на д-р Николай Йорданов е разгърнат на 190 стандартни машинописни страници, от които 18 страници библиография и 10 страници приложения. Спазена е общоприетата структура за дисертационен труд: въведение (6 стр.); глава 1. Състояние на проблема (литературен обзор); глава 2. Цел, задачи и методология на проучването; глава 3. Резултати и обсъждане (представена в седем обособени части в съответствие с поставените задачи на проучването и проведените основни емпирични проучвания) и завършва с изводи, препоръки и приноси. Дисертационният труд е онагледен с 33 многомерни таблици, 36 фигури и 4 приложения. Библиографският списък включва общо 222 литературни източника, от които 28 на кирилица и 194 на латиница.

Актуалността на дисертационния труд е добре обоснована в подробното и отлично оформено въведение. Неоспоримите аргументи в подкрепа на съвременността и изключителната актуалност на труда произтичат от съвременните тенденции за нарастване на хроничните неинфекциозни заболявания в целия свят и водещото място на злокачествените новообразувания в спектъра на тези заболявания. Проведените в последните две десетилетия широкомащабни проучвания върху глобалната тежест на заболяванията убедително доказват нарастващата тежест на раковите заболявания. По данни на Международната агенция за изследване на рака през 2012 г. новите случаи на ракови заболявания съставляват над 14 милиона, а към 2030 г. тяхната честота се прогнозира да достигне 22 милиона. За същия период смъртността от рак се предвижда да нарасне от 8 милиона до над 13 милиона към 2030 г. В Европейския съюз раковите заболявания са втората водеща причина за смърт след сърдечно-съдовите заболявания.

България не прави изключение от тези световни тенденции. По данни на същата агенция през 2012 г. в България броят на болните от рак е бил 32 095 болни, а към 2030 г. ще бъдат диагностицирани нови 31460 случая на ракови заболявания.

С напредъка на медицинските технологии в областта на лечението на рака нараства преживяемостта на болните, но проблемът за контрола на раковата болка

остава изключително актуален, особено в страните с нисък и среден доход. Докторантът правилно подчертава, че облекчаването на раковата болка не е само морално задължение на лекаря и медицинския екип, а общочовешко право, което обществото трябва да зачита и решава, защото лошо контролираната ракова болка в най-голяма степен влошава качеството на живот на болния и неговото семейство.

В този смисъл, разработеният дисертационен труд е не само изключително актуален, но с подчертана новаторска насоченост за българската действителност. Трудът е важна стъпка в приобщаването ни към опита на развитите страни за подобряване на контрола на раковата болка и подобряване на качеството на живот на болните от рак чрез предоставяне на ефективни здравни услуги.

В заключителната част на въведението докторантът убедително аргументира избора на темата на дисертационния труд и ОПГ към КОЦ-Враца и Северозападна България като място за провеждане на собствените емпирични изследвания.

III. Оценка на структурните части на дисертационния труд

Литературният обзор заема около 25% от дисертационния труд и е отлично структуриран в десет раздела. Последователно и логично се разглеждат същността на болката като понятие, възникването на раковата болка и нейната класификация, епидемиологията на онкологичната болка в зависимост от диагнозата, стадия на заболяването и етиологичната причина. Анализирани са съвременните аспекти в лечението на раковата болка и оценката на качеството на медикаментозното лечение на основата на препоръките на СЗО и профилираните световни организации и по данни на проучвания на водещи специалисти в тази област. Приоритетно място в литературния обзор заема анализът на проучвания, в които се разглеждат проблемите за лошия контрол на болката при рак. Формулирани са три групи причини за неадекватно лечение на раковата болка: причини от страна на болните, свързани с недостатъчни знания и нереалистични очаквания; причини от страна на предоставящите здравни грижи; причини, свързани със здравната политика, респ. с несъвършенството на здравното законодателство в тази насока.

Литературният обзор е написан на високо академично ниво и е доказателство за отличното познаване на проблема за раковата болка от страна на докторанта. Задълбоченият анализ се основава на изключително богат набор от съвременни литературни източници и на богатия придобит опит на д-р Йорданов от членството му във водещите Европейски научни организации по проблемите на рака и палиативната медицина и от неговите многобройни участия във форумите на тези организации.

Ценността на литературния обзор е и в това, че критичният анализ на литературата се опира на най-съвременни източници – над 90% от публикациите на чуждестранни автори са от последните 10 години. Използваните източници са много добре времево разпределени с оглед на акцента, който се поставя върху историческото и съвременното състояние на проблема.

Цялостната ми оценка за литературния обзор е изключително положителна. Обзорът отразява най-съвременните виждания и практики по проблема, опира се на акуратно и точно цитиране на всички посочени в библиографския списък заглавия,

написан е на висок академичен стил и завършва с 8 много добре формулирани изводи, които подготвят прехода към целта, задачите и методологията на настоящия дисертационен труд.

Глава втора представя подробно методологията на проучването. На първо място тук заслужава висока оценка разработеният от докторанта оригинален **теоретичен модел на проучвания проблем**, в който намират място основните фактори за интензивността на болката, бариерите за ефективния контрол на раковата болка и влиянието им върху ефективността на лечението на болката.

Целта на дисертационния труд е добре формулирана и може да бъде декомпозирана в три основни направления: 1. изследване на медико-социалната характеристика на раковата болка сред онкологично болни пациенти от Северозападна България; 2. проучване на влиянието на раковата болка върху качеството на живот на болните и оценка на факторите, пречатстващи ефективното лечение на болката; 3. формулиране на препоръки за подобряване на контрола и качеството на лечение на болката при рак.

За реализиране на поставената цел са формулирани **седем конкретни задачи и осем работни хипотези, проверявани по време на проучването.**

В проучването са обхванати разнообразни технически и логически единици на наблюдение, които позволяват осъществяване на комплексен подход към изучавания проблем и подчертават мащабността на проучването.

Включени са 6 технически единици (КОЦ-Враца, 3 МБАЛ в гр. Враца, ЦСМП-Враца и Филиал на МУ-София във Враца).

Обхванати са документално **3048 онкоболни**, лекувани в КОЦ-Враца течение на 5-годишен период и **743 анкетиранни лица**, при които са приложени различните инструменти за изучаване на болката и за проучване на познанията, свързани с контрола на раковата болка: **331 онкоболни, 119 лекари, 248 специалисти по здравни грижи, 29 студенти и 16 преподаватели по здравни грижи.**

В подготвителния етап на проучването е проведен задълбочен критичен анализ на използваните в световната практика изследователски инструменти за оценка на болката и качеството на живот на болните. Подбрани са най-подходящите за целта въпросници, като са спазени всички етични изисквания: осъществен е контакт със съответните автори и организации; извършен е превод и адаптиране на избраните инструменти по правилата на научните изследвания; получено е разрешение на местната етична комисия и от регионалните колегии на БЛС, БАПЗГ, Асоциацията на ОПЛ-Враца, Ръководството на Филиала на МУ-София във Враца. С тези стъпки докторантът показва пълно познаване и спазване на етичните изисквания при провеждане на научни проучвания, което е изключително важно.

За оценка на раковата болка, качеството на живот на болните от рак, бариерите пред адекватния контрол на болката и подготовката на лекарите и здравните специалисти по проблема за раковата болка са подготвени и приложени **4 вида въпросници**, част от които са световно утвърдени стандартни инструменти за изследване на раковата болка, преведени за първи път на български език, а друга част са лична разработка на докторанта:

- Въпросник за пациенти за проучване на отношението към болката, провежданото лечение и пречките от страна на болните, които влияят върху постигането на контрол на болката;

- Въпросник за пациенти (български вариант на EORTC QLQ-C15-PAL – v.1) за проучване на влиянието на болката върху ежедневните дейности и качеството на живот на болните;

- Въпросник за проучване на знанията и нагласите на лекарите по проблема на раковата болка, прилаган като пряка индивидуална анкета и Интернет базирана анкета.

- Въпросник за проучване на знанията и отношението на здравните специалисти към лечението на болката при рак.

Внушителният общ обем на събрания емпиричен материал (3048 анализирани истории на заболявания и епикризи на онкоболни, лекувани в КОЦ-Враца за 5-годишен период и **743 анкетиранни лица** от 5 различни категории) гарантира висока достоверност на резултатите и валидност на направените изводи. Статистическата обработката на данните е извършена чрез съвременни статистически методи, каквито предоставя най-широко използвания в световен мащаб софтуерен пакет SPSS v.19.

Оценявам изключително високо начина на представяне на цялостната методологията на проучването, което свидетелства за дълбоко познаване на проучвания проблем от страна на докторанта и за владееене на на съвременните подходи в областта на социално-медицинските научни изследвания.

Глава 3 „Резултати и обсъждане“ е най-обширната и заема близо 60% от дисертационния труд. Резултатите от цялостното проучване са представени в седем раздела, подредени в логическа последователност: започвайки от общата картина на честотата на раковата болка сред лекуваните пациенти в КОЦ-Враца в периода 2009-2013 г.; преминавайки през изследване на бариерите пред постигането на оптимален контрол на онкологичната болка и нейното влияние върху качеството на живот на болните; представяне и обсъждане на резултатите от проучване и оценка на знанията на лекарите и здравните специалисти по проблема за раковата болка и нейното лечение; анализ на постигнати резултати от проведена краткосрочна интервенция за обучение на здравните специалисти и завършвайки с критичен анализ на нормативната уредба, регулираща производството, дистрибуцията и изписването на опиоидните аналгетици.

Анализът на данните във всеки раздел е проведен на високо научно ниво и в пълно съответствие със съвременните изисквания за изследователска работа: отлично оформени и съдържателни многомерни статистически таблици, придружени при необходимост с подходящи фигури; установените зависимости навсякъде са придружени с доказателства за статистическа значимост и ясен и точен текстови изказ.

При обсъждането на резултатите от собствените проучвания д-р Йорданов навсякъде прави подходящи сравнения с данни на други автори и търси логични обяснения на установените сходства и различия. Такъв подход при анализа на собствените данни е много по-удачен и полезен.

Получените резултати позволяват на докторанта да изведе редица съществени изводи, които логично налагат препоръки към отговорните институции за решаване на проблемите за контрола на раковата болка.

Безспорно е доказано, че макар честотата и интензивността на онкологичната болка при болните в Северозападна България да е сходна с данните за другите европейски страни, то контролът на раковата болка у нас е нерешен проблем.

Установено е съществено влияние на социално-демографските характеристики на болните (пол, местоживеене, образование, доход, трудова заетост), техните знания, подготовката на доставчиците на здравни грижи, нерешените организационни проблеми на онкологичната помощ и неадекватната държавна политика в областта на лечението на раковата болка.

На основата на неоспоримите емпирични доказателства за нерешените проблеми във връзка с контрола на раковата болка и нейното влияние върху качеството на живот на болните са формулирани конкретни препоръки към отговорните институции относно: изграждане на система за ефективно снабдяване с обезболяващи средства; облекчаване на рестриктивните регулаторни механизми при отпускането на опиоидни лекарства; изработване на единна политика в областта на палиативните грижи и лечението на болката; подобряване на обучението на лекарите и здравните специалисти в областта на палиативната медицина и палиативните грижи; подобряване на професионалната подготовка на доставчиците на здравни услуги на онкоболните; подобряване на информираността и изграждане на система за обучение на болните и техните семейства по проблемите на раковата болка.

Приноси на дисертационния труд

Дисертационният труд на д-р Николай Йорданов има подчертан иновативен характер по своята постановка. Това е първото проучване в България, чрез което се прави задълбочен и всеобхватен анализ на медико-социалната характеристика на болката при рак и нейното лечение чрез използването на различни източници на информация и обхващане на всички основни участници, които имат отношение към постигането на оптимален контрол на раковата болка – здравна политика и законодателство, доставчици на здравни услуги (лекари и специалисти по здравни грижи) и болни като ползватели на здравна помощ.

Използвани са за първи път у нас официално утвърдени в научната практика стандартизирани инструменти за изучаване на болката и бариерите пред адекватното ѝ лечение, което позволява сравняване на получените резултати с данните от международни проучвания.

Доказана е емпирично чрез разработване и провеждане на курс за следдипломно обучение на здравните специалисти значимостта на подобряването на тяхната подготовка по проблема за раковата болка.

Изработени са и са предадени в Министерство на здравеопазването за утвърждаване Национален стандарт по Палиативни грижи и Национален стандарт за лечение на болката.

Авторефератът отразява пълно съдържанието на дисертационния труд и представя много добре най-съществените резултати, изводи и препоръки от проучването.

Във връзка с дисертационния труд са публикувани 5 научни труда - 3 статии и 2 участия в научни форуми, едно от които в чужбина.

Д-р Йорданов е представил и списък на 32 научни трудове, несвързани с дисертационния труд - 13 публикации в списания и 19 участия в научни форуми, от които 13 в чужбина. Резюметата на 6 участия в чужбина са публикувани в списания с импакт фактор, което формира общ IF= 21.082. Издирени са и 11 цитирания в чужди източници.

Лични впечатления

Познавам д-р Николай Йорданов от 2007 г. като човек с висока професионална компетентност, силно развито чувство за отговорност, справедливост, възискателност към себе си и към другите, всеотдайност към лечебната и изследователска дейност, изключителна коректност към болните и техните близки.

Заклучение

Дисертационният труд на д-р Николай Радев Йорданов отговаря на всички изисквания на Правилника за развитие на академичния състав на МУ-Плевен. Отличава се с изключителна актуалност, оригиналност, методическа иновативност, прецизност, съдържа сериозни теоретични и приложни приноси.

Напълно убедено давам своето положително становище за дисертационния труд и предлагам на уважаемите членове на Научното жури да гласуват положително за присъждане на д-р Николай Радев Йорданов на образователна и научна степен „Доктор” по научната специалност „Социална медицина и организация на здравеопазването и фармацията“.

10.01.2016 г.

Гр. Плевен

Рецензент:

Доц. д-р Гена Грънчарова, д.м.